

КРЕТАЊЕ КРОЗ ЕНГЛЕСКЕ И СРПСКЕ ГЛАГОЛЕ

(Душан Стаменковић, *Језик и кретање: когнитивносемантички огледи*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2017, 300 стр.)

Средином 2017. године, у издању Филозофског факултета Универзитета у Нишу објављена је књига *Језик и кретање: когнитивносемантички огледи* др Душана Стаменковића. Аутор је из угла когнитивне семантике и теорије прототипова обрадио глаголе људског кретања у енглеском и српском језику, и то на основу исцрпних истраживања у којима су учествовали изворни говорници обају језика, али и преводиоци са српског на енглески језик.

Књига *Језик и кретање: когнитивносемантички огледи* има 300 страна и обухвата следећа поглавља: „Предговор” (стр. 11–12), „Уводне напомене” (стр. 13–16), „Глаголи кретања и когнитивна семантика” (стр. 17–96), „Прототипичност глагола људског кретања” (стр. 97–132), „Семантички опис речничког значења глагола људског кретања” (стр. 133–178), „Превођење глагола људског кретања са енглеског на српски језик ван контекста” (стр. 179–186), „Превођење глагола људског кретања са енглеског на српски језик у контексту” (стр. 187–242), „Фиктивно кретање у српском језику” (стр. 268–288), „Закључна разматрања” (стр. 243–260). Након закључних разматрања (стр. 261–268), следе библиографија, индекс имена, резиме на енглеском и кратка биографија аутора.

На самом почетку истичемо да књига *Језик и кретање: когнитивносемантички огледи* Душана Стаменковића може бити вишеструко корисна лингвистима и свима који су заинтересовани за језичке феномене будући да даје исцрпан теоријски увид у досадашња истраживања теорије прототипова, као и многе конкретне резултате на основу темељног истраживања, које на тај начин није рађено у србистичкој (и сербокроатистичкој) литератури, а посебно не контрастивно у односу на енглески. У овом критичком осврту нагласак ће бити на по два прототипична глагола кретања из енглеског и српског језика, као и на целокупне резултате истраживања аутора будући да они показују кретање од центра ка периферији саме категорије.

Душан Стаменковић је у књизи *Језик и кретање: когнитивносемантички огледи* одговорио на циљеве које је поставио, а истакао их је на самом почетку књиге.

Прво, ради се о навођењу: 1) детаљног теоријског описа теорије прототипова, као и когнитивнолингвистичких модела са њом повезаних; 2) конкретних лингвистичких истраживања о глаголима (људског) кретања, са посебним освртом на англистичка и с(е)рб(окроат)истичка. Наведено је остварено у првом поглављу, при чему издвајамо само највише помињане ауторе, чија су истраживања била основа за изузетну научну утемељеност самог истраживања: Ј. Икегами, С. Џ. Пулман, Џ. Тејлор, Џ. Лејкоф, М. Џонсон, Е. Рош, В. Лабов, Л. Талми, Џ. Милер, Б. Левин, Р. Браун, Б. Берлин, П. Кеј, П. Новаков, М. Радовановић, М. Жиц-Фукс, Д. Вујовић, Л. Филиповић, М. Антовић, Ђ. Видановић. Није изостао ни преглед филозофске мисли која је имала кључан утицај за појаву теорије прототипова, при чему мислимо на Имануела Канта, Едмунда Хусерла, са посебним нагласком на *Филозофска истраживања* Лудвига Витгенштајна, јер се, како сам аутор истиче, „сматрају прекретницом када је у питању нов начин поимања категорија” (стр. 262).

Други циљ истакнут у књизи био је у когнитивносемантичком кључу упоредити начин категоријализације и концептуализације глагола људског кретања у енглеском и српском језику. Кроз три емпиријске процедуре аутор је одговорио на постављени циљ у трећем и четвртном поглављу. Прва процедура обухвата упитник у коме је по 45 изворних говорника српског и енглеског језика за задатак имало да на седмостепеној скали оцени задате глаголе. Други упитник попуњавао је исти број испитаника, при чему је методом слободних асоцијација сваки од њих требало да за ограничено време напише што већи број глагола природног људског кретања. Последња процедура је за циљ имала да до нивоа прототипичности дође мерењем учесталости ових глагола у електронским корпусима енглеског и српског језика, и то: *The Corpus of Contemporary American English (COCA)* и *Корпус савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду*. Испитујући међусобне односе између наведене три процедуре, аутор је закључио да корелације постоје између резултата прве и треће, тачније да „резултати тестирања изведеног методом

слободних асоцијација мере различити део значења у односу на прву и трећу процедуру” (стр. 264). Комбиновањем резултата наведених емпиријских процедура добијена је коначна листа, а детаљно је анализирано првих 20 глагола с ове листе из обају језика.

Трећи циљ односио се на проналажење преводних решења за енглеске глаголе људског кретања на српски језик, и то помоћу испитаника и анализираних корпуса, а затим су резултати укрштани са у претходним процедурама добијеном лествицом прототипичности. Превођење ван контекста дало је увид у ограничен и мали број глагола, и то дословних глагола људског кретања, уз занемарљив број у потпуности метафоричких преводних решења, што је све допринело статистички значајним резултатима. Потврђена је почетна претпоставка да блискост центру категорије глагола кретања позитивно корелира са „константношћу у избору решења, а негативно с разноврсношћу решења” (стр. 266). Показано је да се, у највећем броју случајева, исти енглески и српски глаголи налазе у центру категорије, што илуструјемо следећим паровима: *to run* – *трчати*, *to walk* – *ходати*, *to move* – *кретати се*, *to go* – *ићи*, *to come* – *доћи*, *to leave* – *отићи*, *to jump* – *скочити*. Код превођења глагола ближих периферији смањивала се сталност у избору преводног решења, самим тим је и број преводних решења био већи. Са друге стране, у преводу књижевног корпуса сагледана је и дословна и пренесена употреба глагола кретања. Та је анализа показала да су разноврснија преводна решења примера метафоричке употребе без обира на то што их има упола мање од дословне употребе. Разлог за наведено Д. Стаменковић види у томе што се у опису апстрактнијих домена налазе и контексти који захтевају шири спектар решења.

На основу трију поменутих процедура примењених у истраживању, низ енглеских глагола људског кретања распоређен према прототипичности, од центра ка периферији, јесте следећи: *to run*, *to walk*, *to move*, *to go*, *to come*, *to leave*, *to jump*, *to climb*, *to travel*, *to return*, *to arrive*, *to skip*, *to rise*, *to cross*, *to crawl*, *to hurry*, *to swim*, *to leap*, *to jog*, *to race*. Протумачићемо два најпрототипичнија, односно *to run* и *to walk*.

Глагол *to run* се, осим у примарном значењу, умногоме употребљава и метафорички. Разлоге за то аутор види у томе што се

ради о глаголу који означава једну од примарних врста људског кретања, а само значење глагола је „у великој мери генеричко јер садржи само једну спецификацију начина кретања, без обележја усмерења, почетка или краја кретања. Може се рећи да се ради о глаголу који представља категорију основног нивоа, имајући у виду да постоје и подврсте трчања, као и надређени појам људског кретања, поред чега не смемо занемарити важност глагола за описивање свакодневних активности” (стр. 135). Нека пренесена значења више ни не звуче као метафора управо због учестале употребе. Глагол *to run* се не мапира само у домене који се тичу померања човека, већ и у: домен машина и справа, управљања, организације, водених токова, превозних средстава, издаваштва, избора итд. Осим многобројних метафоричких значења, аутор истиче да „можемо говорити и о томе да се употребом овог глагола може испољити феномен фиктивног кретања” (стр. 135).

Схематизацију кретања за глагол *to run* преносимо у *Слици 1* (стр. 136). Већи број стрелица упућује на већу брзину кретања, при чему је време кретања неодређено.

Слика 1: Схематизација кретања описаног глаголом *to run* (Слика 9, стр. 136)

Као други енглески глагол према прототипичности издвојио се глагол *to walk*. Сличан је првопласираном енглеском глаголу *to run* у смислу важности за описивање свакодневних активности, али и по томе што има „надређене и подређене термине” (стр. 136). Карактеристично за глаголе кретања, па и за глагол *to walk*, јесте да може описати активност, док уз употребу прилошких одредби и појединих конструкција достигнуће или остварење, што је аутор показао на конкретним реченицама. На пример, за активност: *The baby is just learning to walk*, достигнуће: *The door opened and Jo walked in*, те за остварење: *They walked one thousand metres*. Такође је истакнут метафорички потенцијал овог глагола када се односи на кретање предмета и превозних средстава на копну и води.

Схематизација кретања глагола *to walk* приказана је на Слици 2, где се види стабилна и неискривљена путања. Наиме, једна стрелица упућује на умерену брзину кретања, док време кретања није кратко.

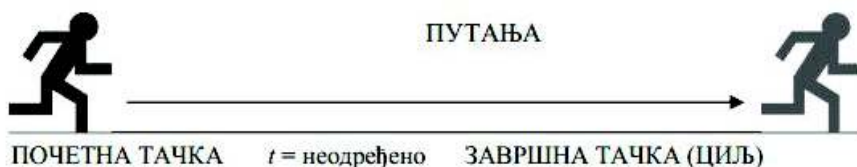

Слика 2: Схематизација кретања описаног глаголом *to walk* (Слика 10, стр. 137)

На основу трију поменутих процедура примењених у истраживању, низ српских глагола људског кретања распоређен према прототипичности, од центра ка периферији, јесте следећи: *ићи*, *кретати (се)* / *кренути (се)*, *трчати*, *доћи/долазити*, *ходати*, *скочити/скакати*, *шетати (се)*, *проћи/пролазити*, *отићи/одлазити*, *ући/улазити*, *изаћи/изићи/излазити*, *стићи/стигнути*, *вратити се*, *јурити*, *прећи/прелазити*, *поћи/полазити*, *журити (се)*, *обићи* / *обилазити*, *прићи/прилазити*, *наићи/наилазити*. Протумачићемо два најпрототипичнија, односно *ићи* и *кретати (се)* / *кренути (се)*.

Заједничко за листе енглеских и српских прототипичних глагола људског кретања јесте то што су у врху листе у оба случаја глаголи људског кретања које карактерише: најопштије значење, висока фреквентност употребе и високи степен полисемије. Поред основног, примарног значења, јавља се и пренесена употреба глагола *ићи*, и то у значењима попут „тећи”, „ширити се”, „распростирати се”, „примицати се” и „пролазити, мењати се”. Према глаголском роду, глагол *ићи* је непрелазан и типично описује активности, док је префиксација овог глагола неопходна да би се сврстао у неки други тип глаголске ситуације.

Схематизација кретања описана глаголом *ићи* дата је на Слици 3, при чему нема спецификације ниједне његове компоненте.

Слика 3: Схематизација кретања описаног глаголом *ићи* (Слика 31, стр. 156)

Као хипероним, глагол *кренути (се) / кретати (се)* надређен је осталим глаголима кретања. Има развијену полисемију и врло разноврсну употребу. Префиксални деривати поменутог глагола у самом истраживању нису међусобно одвајани. У овом случају, ради се о префиксалима: *заокренути, изокренути, окренути, покренути, преокренути* и *скренути*. Са србистичке тачке гледишта, треба нагласити да код свих ових глагола префиксација глагола *кренути* није последњи корак у творби, већ (само) полазиште, што показује и јављање двају префикса у примерима *заокренути, изокренути, преокренути*.

Будући да је анализиран видски пар несвршеног глагола *кретати (се)* и његов свршени парњак *кренути (се)*, они могу да изразе различите типове глаголске ситуације. Несвршени глагол описује активности, а свршени најчешће описује достигнуће. У монографији су наведени примери *Све време се крећем* (за активност) и *Младић крену оком, а његов и грофичин поглед среташе се у трен* (за достигнуће).

Схематизација глагола *кренути (се) / кретати (се)* слична је схематизацијама енглеског глагола *to go* и српског *ићи*, при чему треба имати у виду да *кренути (се) / кретати (се)* може означавати „почетни сегмент кретања” или „тренутну промену положаја” (стр. 157).

Слика 4: Схематизација кретања описаног глаголом *кретати (се) / кренути (се)* (Слика 32, стр. 158)

Од центра ка периферији наведених глагола кретања примећено је усложњавање значења, па је случај да су после десетог места глаголи који у себи садрже више од једног додатног обележја, попут *журити се, прићи, to skip* и *to hurry*. Вероватно је да би се у проширеној анализи даље од центра категорије налазили и глаголи са више од два додатна обележја. Преглед значења глагола кретања

у књизи Душана Стаменковића показао је њихов когнитивно-семантички значај. Указано је да је „сликовна схематизација ових потенцијално најпрототипичнијих глагола релативно једноставна и добија се углавном у комбинацији основних сликовних схема ПУТАЊЕ и ПОСУДЕ (понекад и СИЛЕ), што је један од фактора који омогућавају њихово лакше пресликавање у друге концептуалне домене” (стр. 177). Такође, глаголи људског кретања кључни су за описивање најчешће употребљаваних појмовних метафора.

На крају још једном наглашавамо да је књига *Језик и кретање: когнитивносемантички огледи* вишеструко корисна лингвистима и заинтересованима за језичке феномене. Кроз течан стил и јасну аргументацију Душан Стаменковић даје исцрпан теоријски увид у досадашња истраживања теорије прототипова, као и детаљна емпиријска истраживања глагола људског кретања у енглеском и српском језику, те резултати добијени у књизи *Језик и кретање: когнитивносемантички огледи* могу бити полазиште за многа разноврсна (и не само контрастивна) истраживања. Из посве другачијег угла, од великог значаја и за учење енглеског и српског језика као страног је и когнитивнолингвистички приступ глаголима људског кретања. Смер испитивања превођења глагола од српског ка енглеском такође би употпунио слику о глаголома људског кретања у енглеском и српском језику, што аутор и сâм наглашава, при чему мислимо на превођење ван контекста и у контексту. Аутор даје и предлоге за даља истраживања, она која би додатно употпунила слику о глаголима људског кретања у енглеском и српском језику: мерење времена одзива у процесу категоризације, потпуна компоненцијална анализа уз праћење промена својстава од центра ка периферији конкретне категорије или пак примена истих процедура спроведених у књизи, али на глаголима друге семантичке групе, попут глагола визуелне и звучне перцепције. Сматрамо да би издвајање префиксалних твореница са истим мотивним глаголом људског кретања и њихово засебно посматрање у оквиру анализе примењене у посматраној књизи такође могло дати занимљиве резултате за стање у савременом српском језику.

Александра А. Јанић*
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Депарتمان за српски језик

---

* aleksandra.janic@filfak.ni.ac.rs

